

Самур

№ 9 (151) 2003-йисан 22-октябрь

1992-йисан январдилай акъатзава

Мас 1000 манат

ЦИЙИВИЛЕР

ВЕРЕВИРДЕР ИЙИДА

Европарламентди Рагъэкъечдай патан Къафкъазда кыле физвай къалмакъарихъ, гъакни Къарабагъдин дяведихъ галаз алакълу месэляяр цийи кылелай туплалай авун къетнава. И тешкилатди талукъ документни гъазурнава. Алай вацран эхирда кыле фена кланзавай сессиядал парламентарийри гъа документикай веревирдер ийида. Документда сифте яз Азербайжандин теклифарни фикирда кьунва.

МОСКВАДИЗ ВОИНО-ДА АВАЗ

Цинин йисан 26-октябрдилай кыл кутуна AZAL Концернди цийи маршрут кардик кутада. ВОИНО - 757 самолети йикъа къведра Бакудай (10²⁷ ва 19⁵⁰) ва Москвадай (13⁵⁰ ва 23¹⁰) инсанар кве сятдин вахтунда мензилдив агакьарда. Са билетдин кьимет 110 доллар я. Фин-хтун патал кве билет санал къачуртла 190 доллар гана клан я. Баку-Москва-Баку маршрутдикай менфят къачун гзаф регъят жеда.

ЙОД КВАЧИР КЪЕЛ

Республикада йод квачир кьел маса гузвайбурун къадар пара хъанва. Са бязи ксари чкадин кьел Украинадин "Артемсоль" фирмадин къапариз ацурна маса гузва. Ихътин кьел лабораторияда анализ авурла адак йод галачирди малум хъана. И месэлядикай Абшерон райондин талукъ идарада кыле феи семинардал кыл акъуддай ксари веревирдер авуна. Семинарда кьел гъасилзавай 34 ширкетдин векилрини иштиракзавай. Инсандин сагъламлики зиян хкьурзавай ихътин магъсулар маса гун къадагъа авун патал гъазурвилер аквазва.

ЦИЙИ ЗАВОД ЭЦИГДА

Шекер гъасил ийидай завод кардик кутан патал Шекида къулай шартлар ава. И кар кылииз акъудун патал ина гъазурвилер кыле тухузва. Талукъ министерстводи са шумуд проект гъилик авунва. Цийи кархана эцигдайла и проектикай сад асасдиз къачуда. Шекидин "Шеркъ ширният" Компаниди вичи кыле тухвана кланзавай эцигунрихъ галаз алакълу яз Германиядин специалистрал меслягъ гъана. Германияда хъайи шекивийри шекер гъасил авунин сирер чирна. Йиса 250 тон магъсул гъасил авуна кланзавай заводдин сметадин кьимет 5 миллион евро я. Мукъвара завод эцигиз башламишда.

ГУЪМБЕТ ХКАЖДА

Деде Къоркъудан образ яратмишуниз талукъар навай конкурс и мукъвара кылииз акъатда. Конкурс да сад лагъай чка къур художникдин эсер асасдиз къачуна Деде Къоркъудан гуъмбет арадал гъида ва ам шегъердин са члехи майдандал ачухарда. Конкурсдиз гзаф сеняткарри чпин эсерар ракъурнава. Сад лагъай чка къур автордиз талукъ министерстводи члехи премия гуда. Премиядин сагибдин твар

РЕХЪ ЯРГЪАЛ ХЪАНВА

Иракда кыле феи дяведилай къулухъ Гъаждал эвелан рехъди фин мумкин туш. Къафкъаздин Мусурманрин Идаради гайи малуматдив гекъигайла, Гъаждал цийи рехъ Туьркиядай, Сириядай, Иорданиядай ва Саудовская Аравиядай тлуз физва. Гъавляй рекъин гъакъи 10 процент виниз жеда. Икьван чвалалди Гъаждал физвайбуру автобусдин билет 800-850, самолетдин билет 110-120 доллардик гъилик ийизвай.

ЦИЙИ ПРЕЗИДЕНТ

Алай йисан 15-октябрдиз Азербайжандин агъалийри Республикадин цийи президент хъяна. Сечкийра иштирак авурбурун члехи паюни вири дуьньядиз сейли сиясатчи Гъейдар Алиеван хва, Цийи Азербайжан Партиядин седридин сад лагъай заместитель Илгъам Алиевас сес гана. Кыл акъуддай ксари хабар гайивал, сечкийр демократиядал бинеламиш хъана кыле фена. Виликан йисарилай тафаватлу яз и сечкийра халкъди гзафни-гзаф активдаказ сес гана. Президент хъягъунин процесс чкадин 42 агъзур ва къецепатан 1100 векилди вилив хвена. Демократиядал бинелу яз, азаддаказ кыле феи сечкийра сечкийрин члехи паюни вич президент

хъягъай Илгъам Алиева баян авурвал, ада Гъейдар Алиеван къенепатан ва къецепатан сиясат ара датлана давамарда, халкъдин дуланажагъ хъсанарун патал вири алахъунар ийида.

Президент хъягъунихъ галаз алакълу яз чи республикада кыле феи мярекатдиз лайихлудаказ кьимет гайи Россиядин Федерацияди, Америкадин Садхъанвай Штатри, Члехи Британияди, Францияди, Гуржистанди, Украинади ва маса гъукматри сечкийр демократиядал бинеламиш хъайиди кылди кьейд авуна. И гъукматриз регъбервал гузвай ксари телеграмар ракъурна цийи президент тебрик авуна ва адаз и рекъе агалкъунар тлалабна.

17-октябрдиз СНГ-дин крар кылииз акъудзавай комитетдиз регъбервал гузвай Юрий Яров, РФ-дин Азербайжанда авай посол Николай Рябов, Садхъанвай Миллетрин Тешкилатдин вилик финин программадин президент Марко Борсотти къабулай Илгъам Алиева абуруз Гъейдар Алиева бине кутур сиясат давамарун вичин ният тирди малумарна. Цийи президентди фагъумзавайвал, Азербайжанди РФ-дихъ, АСШ-дихъ ва маса уьлквейрихъ галаз рафтарвилер ва алакъаяр мадни хъсанарун, вилик тухун патал вири алахъунар ийида. Азербайжан варлу ва ислягъ уьлкве хъун патал гъам сиясатдин, гъамни экономикадин рекъий гзаф зегъмет члугуна кланзава.

Сечкийр азаддаказ, демократиядал бинелу яз кыле фенатлани, "Чи Азербайжан" блокдик акатзавай Мусават, АДП, Умуд ва маса партияри сечкийрилай гуьгъуьниз, 15-

октябрдин йифиз ва 16-октябрдиз сечкийрихъ галаз алакълу яз чпин наразивилер къалурна ва Бакуда члехи гъулгъуладик кыл кутуна. Гъа и кар себеп яз "Азадлыгъ" майдандал кватл хъайи партиярин векилрин ва ислягъвал хуьзвай органрин къвалахдаррин арада къал акъатна. Гъам динж агъалийрин, гъамни полициядин ва аскерин патай цудралди инсанрал залан хирер хъана. Гъулгъуладин вахтунда шегъердик 5 миллиард манатдив агакьна зарар хкьурнава.

17-октябрдиз Азербайжан Республикадин Милли Межлиси 15-октябрдин йифиз ва 16-октябрдиз Бакуда кыле феи вакъайрихъ галаз алакълу яз талукъ къарар акъудна. Республикадин тешкилатра, институтра кыле феи митинграл агъалийри гъукматдивай гъулгъуладиз регъбервал гайи ксар жазаламишун тлалабна. Республикадин 50-дав агакьна газетрин ва журналрин, Азербайжандин Гъукматдин Телевиденидин, Лидер ТВ-дин, Space ТВ-дин, АТВ-дин, 10-дав агакьна Информацидин агентствойрин ва гъакни прессадихъ галаз алакълу тир са къадар маса тешкилатрин коллективри гъулгъула арадал гъайи партиярихъ галаз алакъаяр атлуни, абурун тебрира иштирак тавунин ва и тебририкай агъалийри малумат тагунин гъакъиндай баянат гана.

Виринра халкъди республикадин цийи президентдин тереф хуьзвайди, адаз куьмек гуз гъазур тирди малумарзава. Халкъдиз ислягъ, азад, девлетлу ва демократиядин рекъий тлуз вилик физвай Азербайжан кланзава.

ЖЕГЪИЛАР ПАТАЛ

Демократ Жегъилрин Тешкилат твар алай кватлалди жегъилар къвалахдив таъминарун патал алахъунар ийизва. И ниятдалди тешкилатди кылдин меркез кардик кутада. Меркезди идара ва карханайрихъ галаз алакъа яратмишда ва жегъилриз къвалах жагъурда. Ина жегъилриз пешеяр чирунни къетнава. Ихътин меркезар йисан эхирдалди республикадин са бязи районрани тешкил жеда.

АЗЕРБАЙЖАН ЧІАЛ ЧІРДА

Германиядин ДААД тешкилатдин къвалахдарар ина авай Азербайжандин посолдихъ галаз гуьруьшмиш хъанва. Абуру чи республикада клелзавай немс студентри азербайжан члал чирунин важиблувал къалурнава. И кар кылииз акъудун патал Бакудин институтра азербайжан члал чирдай курсар тешкилда. ДААД-ди и курсара клелзавай студентриз стипендияр гун хиве кьунва.

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Лезгийр гзаф игит, женгчи, вафалу, гайи гафуниз амал ийидай, илим ва алимар пара кландай, мугъманперес, чпин акунри къенепатан дуьньядихъ къазвай, къакъан буйдин, члехи вилерин, расу чларарин, къилихрал гьалтайла умун, дерин фагъумар авай, къенят ийиз алакъдай, чапхунчийриз къегъалвилелди жаваб гудай, яргъи уьмуьр гьалдай, рикл миьхи инсанар я.

Абурун зегъметдал, клелунал, тлебиатдин сирер чирунал гзафни-гзаф рикл ала. Лезгийри чпин члалаз ва адетриз икрамда, абуру хуьн, гележег несилрал агакьарун патал вири алахъунар ийида.

Йакъут ал ГЪАМАВИДИН
1906-йисуз Мисирда чапдай акъатай
"Mu'sam - u'L - булдан" ктабдай.

Гъар са инсан эвел жуван къвале эквдай чирагъ жен.

Лезги халкъдин мисал.

РЕДАКТОРДИН ГАФ

КИМ АВАЧИР ХУЪР

Ким авачир хуър тавун авачир квалит ушар я, - лугьуда бубайри.

Ким хуърун абура, адан ярашук я. Ким авай хуъре гъвечи-чехид, хатур-гъурмет, хийир-берекатни ава. Ким авай чкада агъсакъл ават, агъсакъл аватла, эл ават.

Лезги хуърерикай гаф кватайла, сифтени-сифте фикирдиз ким къведа. Къуъзуь ксари жерг яна ацукнавай чка. Иниз маса гафуналди, инсанар меслятдал къведай чкани лугьуз жеда. Са береда хуърунвийри жемятдик кълабулух кутазвай вири месэлаяр кимел гълдай. Гъи магъледа, гъи хизанда къал аватла, гъихьтин гъуъжетунар арадал атанватла, ни гъахъсузвилехъ, мидявилехъ ялзаватла кимел алай агъсакълриз аян жедай. Абуру инал адалатлу дуван тукьлуърдай: гъахълуни гъахъсузди чара ийидай, къал къаткурдай. Кимел вич негъ авур инсандивай къил жкажна хуъре къекъвез жедачир. Садбур жемятдин тунбуьгъдик акат тавун патал хуърйи акъатна фидай.

Дегъ чавара къалмакъалрин, двейрин вилик пад къун патал кимел акъудай са къарар бес жедай. Им акл лагъай члал тир хъи, кимел вирибуру гъурметзавай акъуллу, савадлу, гегъенш дуньякъатунар авай ксар алай, абурун са гаф къвед ийидачир.

Гъар кимел вичин къилин агъсакъл авай. Атлай гаф лагъана, эхиримжи гъукум гъада гудай. А кас вири элдин гъурмет къазанмишнавай, хъсанвилерихъни ислягъвилехъ ялдай, къени амалрин къуъзекрин арадай жемятди вичи хъядай. Гъа касдини кимел къватл хъанвай вирибурун гафарихъ сабурдивди яб акална, эхирда вичин гаф лугьудай.

Садахъни кимел акъудай къарар члурдай ихтияр авачир. Хуърун къилевайбуру - алатай девирда кавхади, гъуъунлай колхоздин седриди ва я совхоздин директорди хуърун майишатдихъ, эцигунрихъ, абадвилерихъ, чилер паюнихъ галаз алакълу месэлаяр гълдайла кимел атана агъсакълрал меслят гъидай. Анжах девир дегъиш хъунивай и хъсан адет арадай акъатиз башламишна. Хуъре ким авайди, агъсакълрал меслят гъун герек тирди садбуру михъиз рикелдай алудна. Гъа идалди гъаф хуърерин хийир-берекатни квахъна.

Гила лезги хуърера халисан кимерал къериз-царуз дуньуш жеда вун. Гъар къуъзуьдаз агъсакъл лугьуз тежедайвал, гъар къуъзекар къватл хъанвай чкадизни ким лугьуз жедач. Виликан гъукум гумачир ихътин кимерал гила рахунар къиле физватлани, ихтилатрихъ къуъгъне девирдин камаллувал амач. Вучиз ик хъанва? Са береда сивихъ эрек галукъай инсан регъула агъсакълрив агатдачир, гъиле плагъус къуна къуъзуьбурун патав акъван гъурметсузвал яз гъисабдай. Гила... кимел къумар къуъгъвазвайди вуж я, хъвана къал акъудзавайди вуж. Гагъ-гагъ аялри лабар вегъида кимел.

Зи рикел хъсандиз алама, виликан вахтара кимел ксар алаз акурла, чна камар йигинардай, ихтилатдиз ара гудай, агъсакълриз салам тагана алатдачир. Ким-михъи, пак чка яз гъисабдай чна. Адан тварцлиз хъиз, анал алайбурузни рикляй гъурметдай инсанри.

Са береда ким авачир хуър дуньуш жедачир чал. Гила ким авай хуърер тупларалди гъисабиз жеда. Къе са бязи хуърера эрекдинни къумардин майдан хъанва. Мектебдин аялрини эрекдиз майилвал къалурзава. Чехибурун гафари абуруз эсер хъийизмач. Им ким авачирвилдин нетижа ятла? Са береда хийирлу къвалахар арадал гъун, булахар, латар члугван, рекъер гъунгуьна хутан, багъ кутан, кесибриз къумек гун хътин гереклу месэлаяр кърагъардай кимел. Мелерин хийир-дуньани кимел гудай. Жемятди къвал эцигъвайбуруз, мехъерарзавайбуруз, багъ кутазвайбуруз гъуъгъулудаказ къумек гудай. Гила и хъсан адетарни арадай акъатзава. Гила лезги хуърера члур адетрик къил кутазва. Садбуру къванцин къакъан паруяр, чехи дараматар эцигиз, анжах вичин хизан паталди умуьр гъалзава. Хуърун дердиярни къайгъуяр михъиз рикелдай алудзава.

Са береда чи хуърера муькъвер расдай, рекъер гунгуьна хутадай, къумексуз къуъзуьбурун къвалериз векъ, къарас ялдай инсанар гъаф тир. Гила хуърера кимерни тлимил жезва, ихътин инсанарни. Гъайиф...

АМУКЪДА ВИ ГЕЛЕР!

Садлагъана агакъай хабарди къарсатмишна чун: "Жамидин рагъметдиз фена." Им члалахъ жедай кар тушир. Вучиз лагъайтла са шумуд югъ вилик Дагъустандин халкъдин шаир Расул Гъамзатован 80 йисан юбилейдин мярекатда вилик-къилик къай ксарикай садни чи твар-ван авай члалан устад Жамидин тир. Гъа вичин саягъда, лугьуз-хуърез, зарафатар ийиз, чка атайла сатирадин члалар кардик кутаз авай ам...

Мярекатдин эхиримжи югъ яз, Москвадай, Санкт-Петербургдай, Украинадай, Белоруссиядай, Азербайжандай, Гуржистандай, Кабардадай, Ингушетиядай ва маса чкайрай Магъачкъаладиз атанвай мугъманар чпин ватандиз хъфиз къвачин хъанвай. Ингъе машгур сатирик рагъметдиз финихъди абуру къуъруь хъана. Гъаф мугъманриз Жамидин хъсандиз чизвай ва адахъ галаз дуствални ийизвай. Гъавилляй абуру тазиятдиз фин къетл авуна.

Магъачкъалада къиле феи юбилейдин мярекатда иштирак авур Азербайжандин шаир Рамиз Гъейдара тазиятдин югъ ик рикел хъизва: "Вири тедбирра тафаватлу хъайи Жамидин рагъметдиз феиля, чун Бакудиз къвез къвачин хъанвай. Ятлани рекъиз экъечл тавуна, тазиятдиз фин къетл авуна чна. Къве жигъетди заз къевелай эсерна. Иниз агъзурралди инсанар къватл хъанвай ва и карди шаирдихъ чехи гъурмет авайди субутзавай. Гъенел Бакуда хъиз пунаяр тукьлуърнавачир. Чехи гъаят тирвал къванер дуньмишна, абурал тахтаяр эцигнавай. Вирибур, кимел алай хъиз, гъа тахтайрал ацукнавай. За мад гъилера дагъустанвийар сая, рикл михъи, къегъал ксар тирди къатлана.

Тазиятдиз къунши республикай - рай, Москвадай ва Санкт-Петербургдайни гъаф сеняткарар атанвай. Ина Дагъустандин шаирарни къхъирагар гъаф авай. Садлагъана къил жкажайла, заз мулладин къвалла ацукнавай Расул Гъамзатов акуна. Заз ам икъван сая, къайгъудар кас тирди чидачир. Рагъметдиз фенвай шаирдихъ - Жамидинахъ галаз къеви дуст тирди гъасятда къатлуз жедай..."

Гъакъикъатдани абуру дустар тир. Сифте яз Жамидинан яратмишунриз лайихлудаказ къимет гайи-

дини Расул Гъамзатов я. Чехи шаирди Жамидинал ихтибардай, адаз гъурметдай, гъамиша къайгъударвал къалуриз алахъдай. 2001-йисуз Жамидин Дагъустандин Къхъирагарин Кваталдиз регъбервал гузвай Расул Гъамзатован заместителвиле хъягъун, са гафни авачиз, и къайгъударвилдин нетижа тир. Чи

твар-ван авай шаир-сатирик, эдебиятдин тешкилатчи, "Самур" журналдин редактор, Дагъустандин Гъукуматдин Мукафатдин лауреат Жамидин ихътин жавабдар къул-лугъдал акъвазункиди чун вири шад хъанай. Им чи виридан къил виридай кар тир. Чна лезги эдебиятдин чка мадни мягкъем хъуник, вилик финик умуд кутунай. Ингъе умуьрди чи зурба шаирдиз хайи эдебиятдинни медениятдин къайгъударвал члугунин карда вичин мурадар къилиз акъуддай мумкинвал ганач. Ам чехи алакълунар авай шаир, хъсан дуст ва инсанпервер тир. Гъавилляй тазиятдин юкъуз Расул Гъамзатова лагъанай: "Жамидин хътин шаир-сатирик тлимил ават. Дагъустандин эдебиятдин мад са зурба векл чкай къакъатна. Амма хъсан шаир ва инсан хъиз адан твар рекъин тийидай сеняткаррин сиягъдик акатна."

Гикъван хъсандиз лагъанва! Жамидин гъакъикъатдани гъамишалух яз халкъдин рикел аламукъдай шаир я, вучиз лагъайтла адан эсеррин къилин тема умуьр, адан къайгъуяр, инсанрин амаларни хесетар я. Адан члалариз яшайишдин кимиви-

лер русвагъун, абурал хуърун, хуътуьл юмор ва хци сатира хас я.

1934-йисуз Дагъустандин Докъузпара райондин Миграгъ хуъре дидедиз хъайи Гъажимурадод Жамидин Гъажимурадод хва (ам эдебиятда Жамидин хъиз машгур хъана) гъеле юкъван мектебда къелдайла шиуар хъиз алахънай. 1970-йисуз Москвадин М.Горькийдин тварунихъ галай Эдебиятдин Институт акъалтларай ада гъаф йисара Магъачкъалада лезги газетдин, журналдин ва радиодин редакцияра къвалахна. Эхиримжи йисара ам "Самур" журналдин редактор тир.

Магъачкъаладин ва Москвадин чапханайрай Жамидинан 20-далай виниз ктабар акъатнава. Адан твар къелдайбуруз "Кългъанар", "Гъач-вач", "Са къус хъвер", "Шаламра къван", "Гимишдин сас", "Арада затл аваз хъурай", "Регъу хъайи спелар", "Башуьсте", "Ваз ам чидач" ва маса ктабралди машгур я.

Жамидинан урус члалаз элкълуьрна къилдин ктабар яз Москвадин "Советский писатель", "Советская Россия" ва "Правда" чапханайри акъудай къватлалриз а вахтунда критикри "Советрин эдебиятда сатира ва юмор вилик тухузвай эсеррин къвалалар" хъиз лайихлу къимет ганай.

Жамидинакай рахадайла рикел гъасятда адан "Эхиримжи" твар алай шиур къведа:

Дуньядал зун эхиримжи инсан хъиз Атанватла, рикливай заз таклан я. Гъинал къатлан алаз хъурай хъсан-пис, Эхиримжи хъун заз гъаф залам я.

Члур крар, пис къилихар! Куь гелер Гележегда амуьдач, заз аян я, Инсанар, фад михъи хъана куь риклер, Эхиримжи сатирик хъун заз къан я.

Эхиримжи сатирик хъанач вакай, чи къелемдин стха! Вафасуз умуьр тахсиркар я жеди. Амма ви члалари, ви яратмишунри гелер туна дуньядал. Хъсан шаир ва ватанперес хъиз гележегдани амуьда ви гелер! Аллагъди ваз рагъмет авурай!

Халкъдизни Ватандиз вафалу пешекар, твар-ван авай шаир-сатирик Жамидин чи арадай акъатуникиди "Самур" газетдин коллективдиз ва къелдайбуруз залам хажалат хъана. Чна шаирдин вири багърийриз ам рагъметдиз финихъ галаз алакълу яз башсагълугъвал гузва. Жамидинан - чехи шаирдин, ватанпересдин экуь къамат чи риклера гъамишалух яз амуьда.

"Самур"

ДАГЪУСТАДИН ЦИЙИ КОНСТИТУЦИЯ

Дагъустан Республикади цийиз къабулнавай Конституция вичин максатдал гъалтайла 1994-йисан Конституция мадни вилик тухун ва хъсанарун лагъай члал я. Ина баян авунвайвал, Конституцияди инсанрин ихтияррихъ ва азадвилерихъ артуханвал авайди гъисаба къада, халкъарихъ барабар ихтиярар хъунин ва абуру чпин къадар-къисмет чпи тайинарундин вирида гъисаба къунвай принципрал бинеламиш хъуналди, ватандашвилдин жемият арадал гъун ва вири дагъустанвийар азаддаказ вилик фин патал къулай шартлар арадал гъида.

2003-йисан 10-июлдиз къабулнавай Конституциядай акъазвайвал, Дагъустандин ният ина яшамиш жезвай вири халкъарин къаст ва тлалабунар къалурзавай сад тир, демократвилдин, адалатлу гъукумат арадал гъун я. Цийи Конституцияда ихътин статьяяр ава:

Инсан, адан ихтиярар ва азадвилер къилин ивир я. Инсандин ва ватандашдин ихтиярарни азадвилер гъисаба къун, абурал амал авун ва абуру хуьн гъукуматдин буржи я.

* * *

... Дагъустан Республикади Дагъустандин халкъарихъ милли, культурадин ва тарихдин жигъетдай авай къетленвилер гъисаба къада ва абуруз гъурметда, абурун культурадин ва тарихдин адетар хуьн ва вилик тухун патал шартлар арадал гъида.

Дагъустандин халкъарикай гъар садаз конституциядин бинейрал алаз умуьрдин интересар хуьн патал сад хътин ихтиярар гуда.

Урус члал ва Дагъустандин халкъарин члалар Дагъустан Республикадин гъукуматдин члалар я.

Дагъустан Республикада яшамиш жезвай вири халкъариз дидед члал хуьн, ам чирун ва вилик тухун патал шартлар яратмишда.

* * *

Гъар садахъ вичин миллет тайинардай ва къалурдай ихтияр ават. Гъич са касни вичин миллет тайинаруниз ва къалурниз мажбуриз жедач.

Гъар садахъ дидед члал ишлемишдай, масадбурухъ галаз алакълу хуьдай, тербияламишдай, чирвилер къачудай ва яратмишунрал машгурл жедай члал азаддаказ хъядай ихтияр ават.

Вац! вацук акахъна, гъул жеда, инсан инсандик акахъна - халкъ.

Лезги халкъдин мисал.

TARİXİMİZ

MÜBARİZƏ

1915-1916-cı illərdə Quba qəzasının Qusar nahiyəsində torpaq uğrunda mübarizə başladı. Suvacal, Xuray və Yuxarı Ləgər kəndlərinin əhalisi hökumətə vergi verməkdən boyun qaçırdı. Nahiyənin hil kəndində kəndlilər xəzinə torpaqlarını tamamilə tutdular.

TƏSƏRRÜFAT

Azərbaycanın "taxıl anbarı" adlanan Quba qəzasında 1922-ci ildə rekord göstəricilər əldə edilmiş, 2 milyon 161550 pud buğda, 3 milyon 613880 pud arpa toplanmışdı. 1922-ci ilin oktyabrında qəzanın zəhmətkeşləri Bakıya ərzaq sarıdan böyük yardım göstərərək 17810 pud taxıl, 1340 pud ət, dekabr ayında 98788 puddan çox buğda və 39886 puddan çox arpa göndərmişdilər.

TƏHSİL

Quba qəzasında Böyük Oktyabr inqilabınadək 96 məktəb, 1921-ci ildə isə 117 məktəb, 200 nəfərə yaxın müəllim var idi. Bunlardan 20 nəfəri qadın idi. 1921-1922-ci tədris ilində məktəblərdə oxuyan şagirdlərin sayı 3491 nəfərdən 7452 nəfərə çatmışdı.

Həmin illərdə qəzada 4 uşaq baxçası, 12 klub, 63 qiraət koması, 26 kitabxana, 3 teatr, 75 axsam kursu, 1 qadın klubu, 1 uşaq tərbiyə evi və 23 qadın məktəbi açıldı. Quba şəhərində ilk qadın məktəbi 1920-ci ilin fevralın 8-dən fəaliyyətə başlayıb.

TƏŞKİLAT

Quba qəzasında ilk gənclər təşkilatı 1920-ci ilin aprelin 7-də Qusar nahiyəsinin Aşağı Ləgər kəndində Nəsrulla, İsa, Əmir və Mehdi tərəfindən yaradılıb. Burada fəaliyyətə başlayan ilk gənclər ittifaqının 27 üzvü var idi.

Payızın bir anı

120-yədək ölkədə oxucusu olan, əsərləri 2 milyon tirajla çap edilmiş, hecaya və povestləri dünyanın 40-dan çox dilinə tərcümə olunmuş Rasim hacının ədəbiyyata gəlişi nəinki ləzgi, həmçinin Dağıstan və sovet nəsrində kök salmış bəzi köhnə düşüncə sahiblərini elə lərzəyə gətirdi ki, onlar söz dəryasının bu yeni və təlatümlü dalğasını sənətin ləpədən qopmuş buxovlamağı qərara aldılar. Hələ 23 yaşında çap etdirdiyi "Ana və dağlar" povesti ilə o, sovet nəsrinə yeni düşüncə və yeni mövzu gətirmişdi. Köhnə deyim tərzinə, bu və ya digər siyasi ideyaların əsiri olan ədəbiyyata meydan oxuyurdu.

Oxucu qəlbində yeni hiss və duyğular oyaatmaq, Danko məşəlini sözləndirmək istəyən Rasimin adını 35 yaşına çatmamış "antisovet yazıçıları"nın qara siyahısına saldılar. Qarşısına Sov.İKP MK-nin və DTK-nin əli ilə sədd çəkildilər. Rus, ingilis, fransız, alman, ispan, portuqal, macar, fin və başqa dillərdə əsərləri çap olunmasına və bir sıra xarici ölkələrdə məşhurlaşmasına baxmayaraq, vətəninə onu ana dilində kitab çap etdirməyə həsrət qoydular, doğma xalqın içərisində şöhrət tapmasına imkan vermədilər.

Ona qarşı ən yüksək səviyyədə qadağa qoyulmasına baxmayaraq, Rəsul həməzətov, Bulat Okudjava, Sergey Zaligin kimi görkəmli sənətkarlar gənc yazıçıya əllərindən gələni köməyi edirdilər. Məşhur tənqidçi K.Abukovun yazdığı kimi, "böyük həyat təcrübəsi olan, əsərlərinin ruhu və qələmi ilə seçilən bir sıra ədəbiyyatçılar, geoloqlar təsadüfən tapdıqları qiymətli daşın izinə düşərək, zəngin mədənləri axtardıqları kimi, bu gənc dağıstanlının yaradıcılığında hələ üzə çıxmamış böyük bir sərvətin varlığını dərk etmişdilər.

Söz sərvətinin üzə çıxmasına kömək etmək istəyənlərdən fərqli olaraq, onun yaradıcılığına paxilliq edənlər istedadı görə Rasim hacidan qisas almaq qərarına gəlmişdilər...

"MƏN BİR YALIN UŞAQ IDİM"

1941-ci ildə Azərbaycanın Qusar rayonunun Urva kəndində dünyaya gəlmiş, həyatın hər cür ağır-acısını dadmış Rasim hacının uşaqlıq xatirələrini həyəcənsiz dinləmək mümkün deyil: "Dəhşətli müharibənin başladığı ildə anadan olmağım adı haldır. Amma taleyin bu anı ilə hələ də barışa bilmirəm. Elə bilirəm ki, sonradan həyatımın ağır keçməsinin, çətinliklər və haqsızlıqlarla üzləşməyimin səbəbkarı məhz müharibədir.

Atam müharibəyə yeddi tifil qoyub getdi. Anam kolxozda işləyirdi. Böyük uşaq kimi ailənin yükü üstümə düşəndə amansız şaxta ilə üz-üzə qalmış zərif gül kimi köməksiz, ümitsiz, yalın bir uşaq idim. Amma cılız və zəif varlığım-la yaşamaq istəyirdim. Soyuq qış günlərində ayağıma köhnə əski sarıyıb meşəyə çırpı dalınca gedirdim. Nə tüstüsü var idi, nə istisi. Gecələr yata bilmirdik. Soyuqdan və aclıqdan. Meşədən tapdığım cır armud və əzgiləri bacılarıma verirdim. Mən və qardaşlarım ac qalırıdık. Anam bizi ovundurmaq üçün dağ gövdəli atam haqqında qəhrəmanlıq nağılları uydururdu. Maraqla qulaq asır, aclığı unudurdu.

Yaz ağı çobanlıq edib ailəyə kömək etməyə başladım. Amma nə paltarım vardı, nə ayaqqabım. Əynimə bir cırıq çuxa tapsam da, çölə ayaqyalın getdim. Yaz, yay, payız elə bu cür gəzirdim. Beləcə canıma yerişən xəstəlik sonralar mənə ömür boyu əziyyət verdi. Amma aclığa, məhrumiyətlərə baxmayaraq, yaşamaq istəyirdim. Dama çıxıb xəyala dalmaq, tütəyin və sazın səhrli səsinə dinləmək ən sevimli peşəm idi. Çılpaq və ac olsam da, məğrurluğumu itirməmişdim. Urəyim dərslə dolu idi. Elə bilirdim ki, atam tezliklə qayıdacaq, mənə, bacı və qardaşlarımı ovunduracaq, aclığın və soyuğun pəncəsindən qurtaracaq...

Yeganə təsəllim məktəb idi. Nə kitabım vardı, nə dəftərim. Yaddaşım həm yazı lövhəsi idi, həm kitab, həm də dəftər. Müəllimlər heyətlənir, güclü hafizəmi qeyri-adi hal kimi qəbul edirdilər. İlk şerlərimi və hekayələrimi oxuyanda isə inanmadılar. Belə fikirlər uşaq beyninin məhsulu ola bilməz. "o, həyat haqqında düşünmüş, başı bələlər çəkmiş qocalar kimi düşünür" deyirdilər. Amma fikirləşməmişdilər ki, müharibə mənim kimi "yaşlı" uşaqları qocalardan daha çox dərd çəkməyə məcbur edib. Ehtiyac üzündən Xudata, oradan da Suraxanı neft mədənlərinə yollananda heç yeniyetmə də deyildim..."

"MƏNİ SƏNƏT YAŞATDI"

O, tez-tez təkrarlayır: "Məni yaşadan sənət olub. Yazıb-yaratmaq həvəsim olmasaydı, həyatın haqsızlıqlarına və ağır sınaqlarına tab gətirə bilməzdim. Hələ məktəbdə oxuyarkən şer və hekayələrim "Qızıl Qusar" qəzetində çap olunurdu. O vaxt mən qəzetin ən azyaşlı müəllifi idim. Dərs qurtaran kimi, piyada kəndimizdən bir neçə kilometr aralıda yerləşən Qusara yola düşürdüm. Burada məşhur ləzgi şairi Zabit Rizvanov "Urək sözü" ədəbi məclisini təşkil etmişdi. Bu məclis mənə sənəti, ana dilini elə sevdirdi ki, sonradan bütün həyatımı yaradıcılığım-la bağladım.

Mahaçqalaya gəlib Dağıstan Dövlət Kitab Nəşriyyatında işləyəndə sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Neçə-neçə şair və yazıçı ilə tanış oldum. Onların arasında xeyirxah və mənə kömək etmək istəyənlər çox idi. Lakin "Ana və dağlar" adlı ilk povestim çapdan çıxanda, mənə gözü götürməyənlər də tapıldı. O vaxt buna o qədər də əhəmiyyət vermirdim. Çünki sənətdə həsəd aparmağın, paxilliqin nə demək olduğunu anlamırdım.

Məni daha çox təhsilimi artırmaq, öz üzərimdə çalışmaq düşündürürdü. Jurnalist olmaq istəyirdim. Bu niyyətlə Dağıstan Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinə girdim. İki ildən sonra onu filologiya fakültəsinə çevirdilər. Ona görə də təhsilimi yarımçıq qoyub Moskvaya getdim. 1968-ci ildə burada M.Qorqi adına Ədəbiyyat İnstitutuna daxil oldum. 1973-cü ildə institutu fərqlənmə ilə bitirəndə artıq bir ne-

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ

İSTEDADA GÖRƏ QİSAS

çə irihəcmli əsərin müəllifi idim. Tələbə vaxtı yazdığım "Yeddi qardaş" və "Qardaşların gecə görüşü" adlı povestlər rus tənqidçilərinin xoşuna gəldi və onlar həmin əsərlərə yüksək qiymət verdilər. Dağıstanın "Dostluq" ədəbi jurnalında dərc olunan "Yeddi qardaş" tezliklə ayrıca kitab kimi çapdan çıxdı və oxucu rəğbətini qazandı.

"Qardaşların gecə görüşü"ne gələndə qəzet və jurnal redaksiyalarının, nəşriyyatların qapıları üzümə bağlandı. "Bəh-bəh" deyib əsərlərimi tərifləyənlərin də çoxu dönlük çıxmışdı. Elə bil mənə qarşı qəsd hazırlamışdılar..."

ƏSL QƏSD

Əzab-əziyyətli həyat yollarında polad kimi bərkəyən, xeyirxah, qəlbəciq və bir qədər də sadələh olan Rasim hacı sənətdə ona qarşı qəsdin niyə və kimlər tərəfindən hazırlandığını gec anladı. İndi həmin qəsdçilərin adlarını xatırlatmağa ehtiyac yoxdur. Çünki həm köhnə quruluş dağılıb, həm də bədxahlımlar əksəriyyəti dünyasını dəyişib. Lakin bu məsələ ilə əlaqədar bəzi anları yada salmaq yerinə düşər.

"Qardaşların gecə görüşü" povestini tamamlıyandan sonra Rasim bir həmkarından onu oxuyub rəyini söyləməsinə xahiş edir. Həmin adam əlyazmanı xeyli müddət ərzində saxlayır və qaytaranda deyir: "Belə əsəri çap etmək olmaz. Sən sovet quruluşuna qarşı çıxırsan." Əslində həmin yazıçı və onun bir neçə həmkarı daha çox özlərini düşünürdülər: "Rasimin bu povesti işıq üzli görse, bizim kimi nasirlər qələmi yerə qoymalı olacaq." Beləliklə, Rasim hacıya qarşı qəsdin əsası qoyulur. Həmin adamlar əvvəlcə Dağıstan Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinə və Vilayət Partiya Komitəsinə, sonra moskvalı havadarlarının köməyi ilə SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinə və Sov. İKP MK-ya gedərək, yazıçını qatı və qorxulu antisovet ünsür kimi təqdim edirlər. Onun əsərlərinə hər yerdə veto qoyulur. Bədxahlırları və onların bəd əməllərini ifşa etmək üçün bir neçə il əziyyət çəkən, nəhayət, moskvalı dostlarının köməyi ilə müəyyən qədər bəraət qazanan Rasim hacının əsərləri yenidən işıq üzü görməyə başlayır və 1975-ci ildə "Sovremennik" nəşriyyatı rus dilində onun "Samurun övladları" kitabını çapdan buraxır. Lakin Dağıstanda ana dilində həmin kitabın çapına icazə verilmir. Bu dəfə yazıçının daha bir əsəri - "Uzaq illərin nəğməsi" adlı romanı məhsərə çəkilir.

Rasim hacı bədxahlırlarına qalib gəlmək

Dostu olmayan adam özünün düşmənidir.

Ləzgi atalar sözü

üçün axıradək mübarizə aparmağı qərara alır. Moskvada yaşayan bir neçə görkəmli yazıçı və şair ona qarşı edilən haqsızlıqla əlaqədar Sov.İKP MK-ya müraciət edir. Bu müraciətdən sonra "Sovremennik" nəşriyyatı yazıçının "Qardaşların gecə görüşü" povestini rusca çapdan buraxır. Bir ildən sonra həmin əsər 2 milyon tirajla nəşr olunan "Roman-qazeta" vasitəsilə dünyanın 100-dək ölkəsində yayılır. Çox keçməmiş "Punalippa" jurnalı həmin əsəri fin dilində oxuculara çatdırır. Nəhayət, 1978-ci ildə "Sovetskaya literatura" jurnalında "Qardaşların gecə görüşü" ingilis, alman, fransız, macar, bir sözlə, 7 xarici dildə işıq üzü görür.

Bütün bunlardan sonra da yazıçı əsərini ana dilində çap etdirə bilmir və bu dəfə Rəsul həməzətov məsələdən xəbər tutur. Rasim hacının yaradıcılığına xüsusi rəğbət bəsləyən görkəmli şair onun bədxahlırları darmadağın edir və Dağıstanda nəşriyyatların qapıları yenidən yazıçının üzünə açılır. Burada onun əsərlərinə layiqincə qiymət verməyə başlayırlar.

YÜKSƏK QİYMƏT

Əslində çoxdan xalq yazıçısı adını daşımali olan Rasim hacı Dağıstan Yazıçıları İttifaqının sədri Rəsul həməzətovun dəstəyindən sonra respublikanın Dövlət Mükafatına layiq görülür. Onun yaradıcılığına əsl qiyməti tanınmış alimlər və tənqidçilər vermişlər. Bütün yaradıcılığı boyu ağır uşaqlıq illərinin acı xatirələrini ney kimi dilləndirən Rasim hacının nəsrini Sergey Zaligin belə qiymətləndirir: "Əvvəl - lirika, sonra - həqiqət, zarafat və rəhmətli gülüş. O, hadisələri qeyri-adi ustalıqla qələmə alır. Onun əsərlərinin də insanın qəlbinə təsir edən həzin tütək səsi ilə yanaşı, gələcəyə çağırış da əsədir. Şübhəsiz, gələcəkdə dünya nasirləri sırasında onun da adı çəkiləcək, bənzərsiz yaradıcılığı geniş öyrəniləcək."

Bulat Okudjava: "Rasim hacının nəsi mövzuları və yeni düşüncə tərzilə seçildiyi kimi, nəql etmə tərzilə də bənzərsizdir. Onun əsərlərinə xas milli

kolorit, mənəvi-əxlaqi dəyərlər, böyük tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edən ideyalar xalq və vətən hüduqlarını aşaraq, bəşəri əhəmiyyət kəsb edir, onu bir ölkədə deyil, dünyanın neçə-neçə ölkəsində şöhrətləndirir."

Məşhur tənqidçi K.Abukov yazır: "R.hacının "Uzun çəknə toy" və "Qardaşların gecə görüşü" povestləri nəinki öz yumoru, lirizmi, qizgin romantik hissləri ilə, həmçinin işıqlı, ruha təmizlik gətirən qəmi və kədərli ilə oxucunu müəssir dövrün problemləri barədə düşündürməyə vadar edir. Doğma xalqın ləyaqətlə keçdiyi tarixi yolu, onun qəhrəmanlıq tarixini xatırlamaq, xalqın başına gələn müsibətləri qəhrəmanlıqla dəf etməyə çağırış oxucuya mübariz hisslər təlqin edir."

Tanınmış ləzgi alimi, akademik Əhmədulla Gülməhəmmədov yazıçının 1991-ci ildə Mahaçqalada ləzgiyə çapdan buraxılmış "Şah Abbas haqqında rəvayət" kitabına yazdığı ön sözü belə başlayıb: "Rasim hacı özünün ilk əsəri olan "Ana və dağlar" povesti ilə ləzgi oxucularının və tənqidçilərin diqqətini cəlb etdi.

O vaxt tələbələr onunla yaxından tanış olmaq arzusunda idilər. Yaşlı nəsləndən olan yazıçılar elə bir cə əsəri ilə onu öz sıralarına qəbul etdilər. Yaşlıları etiraf etdilər: "Rasim hacı bizim heç birimizə oxşamır. Amma vaxt gələcək, Rasimə oxşayanlar çox olacaq. Belə də oldu..."

Bu gün o, əsərləri ən çox oxunan yazıçıdır. Mahaçqalada heç vaxt kitabları tapılmır. Kəndlərdə, şəhərlərdə indi də minlərlə insan onunla şəxsən tanış olmaq arzusundadır..."

Təəssüf ki, bu mümkün deyil. Çünki istedadına görə ondan qisas alanlar müəyyən dərəcədə öz məqsədlərinə nail olublar. Haqsızlıqlar onun səhhətinə ağır təsir edib, neçə ildir ki, yataqdadır. Amma bəzi bədxahlırları ondan yene də əl çəkmir. Hətta "Rasim dəli olub, tanış-biliş üzünə qapını açmır" deyənlər də tapılır. Zənnimcə bu məqalə görkəmli sənətkar haqqında belə fikirləşənlərə cavab olacaq. İkinci cavabı yazıçının qızı İna hacıyevanın sözləri ilə vermək yerinə düşər: "Beynə qan sizandan sonra yaradıcılıqla məşğul olmaq ağılaşığıan iş deyil. Bu, yenidən addımlamağı öyrənməyə bənzəyir. Lakin: "Sağlamlığımin bərpa olunacağına inanmırdım, mənə yenidən güc gəlir", - deyir atam. İşləmək, yazıb-yaratmaq, yaşamaq istəyi xəstəliyə qalib gəlib. Onun əsərlərində həzin neyin yenidən səslənəcəyi gün uzaq deyil."

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV

МИССИСИПИДА

КЛЕЛАЙ РУШ

Квал-югъ туклуурнавай Гъвечи руша лагайтла, Лейладихъ галаз санал клелна.

- Америкада клелун четин тирни? - жузуна чна Лейладивай. Ада сивик хъвер кваз жаваб гана:

- Сифте йикъара ингилис члалав къадайвал рахун четин тир. Ахпа акваз-такваз вердиш хъана зун. 19 аялди клелзавай синифда виридалайни клвенквечи зун тир.

ИкI лагана, Лейлади чаз са шумуд грамота къалурна. 6 предметдикай вадан нетижаяр виридалайни вини дережадинбур тир. Лейладин мадни са агалкуну чи рикI шадарна. Ада са йисан къене испан члал акъван хъсандиз чирнай хъи, имтагандин вахтунда гъвечи члалай и члалал рахазвай аялрин виридалайни гзаф бал кватна. Миссисипи штатда математикадай кыле тухвай олимпиадада лагайтла, Лейла Хаметовади къвед лагъай чка къунай ва адан гъакъиндай штатдин гзаф газетри кхъенай.

- Са йисуз къариблудха гыкI таб гана вуна? - жузуна чна Лейладивай.

- Заз дарихмиш жедай мажал авачир, - лагана ада. - Жуванбур рикле акурла гъасятда "Сувар" ин кассетадихъ яб акалдай за. За Америкада чи синифдин вири аялриз "Лезгинка" дал къулериз чирна.

- Америкади ваз вуч гана?

- Сад лагъайди, дустар. Зун рекъе тван патал аэропортдиз атанвай къван аялар акунайтла квез. Къвед лагъайди, дуьнья акуна. Пуд лагъайди, за американвийривай жуван кваллахдал къару хъана ам гыкI хвена

клан-заватла чирна. Къуд лагъайди, захъ ингилис члалал мадни фасагъатлудакъа рахадай тежриба хъана. Гъакни яргъара за жуван ватан тир Азербайжандин, жуван хайбурун, зи лезги члалан дад мадни къадирлудакъа къатлана.

Алай йисан майдин вацра Бакудиз хтай Лейла къве вацран къене йиф-югъ талана имтагандиз гъазур хъана ва Азербайжандин Искусствойрин Университетдин сифте яз кардик кутунвай "Виридуьньядин медениятдин алакъяар" факультетдиз къабул хъана. И факультетдик акадай 6 аялдин арада ада виридалайни гзаф - 506 бал кватна.

Ругуд члал - лезги, азербайжан, туьрк, урус, ингилис ва испан члалар вижеваз чизвай, клелунал рикI алай и рушахъ спортдин рекъяйни гзаф алакъяар ава. Ам каратэдихъ, волейболдихъ ва бейсболдихъ машгул я. Рок-музыкадикай гзафни-гзаф хуш къезвай Лейладин лезгийрин ретро-манийрални рикI ала. "Сувар" ин кассетадихъ яб акалуникай тух жедач ам. Адахъ яб акализ-акализ "Лезгинка" дал илигна руша.

- Ви рикин мурад вуч я? - жузавачна.

- Америкада, я тахъайтла, Англияда Азербайжандин медениятдин атташе хъун.

Хъсан мурад я. Ви мурад къилиз акъатрай, Лейла!

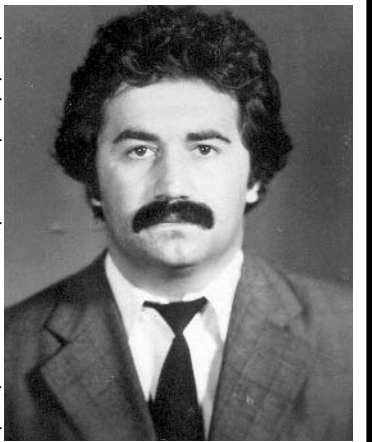
С. КЕРИМОВА

Чпихъ члехи алакъяар авай лезги жегъилрин агалкунури рикI шадарда чи. Базаррихъ ваъ, клелунихъни илимдихъ ялзавай чи руша-ринни гадайрин сан югъ-йикъандивай пара жезвайди ашкара я. Риклиз хуш мадни са кар ава. И жегъилри чпин агалкунуар гзаф хъунивай ватандихъни хайи халкъдихъ майилвилер мадни артухарзава, дидед члал, чи ацукъун-къарагъун мукъувай чириз алахъзава. Жуван пункъил мадни хъсандиз къатлана, гележегдикай фагъумзава абуру.

Церид яшда авай, серес ва михъи рахунралди, зиринг гьерекатралди вичел желбдай са иер руш чи редакциядиз илифна. Са йисан къене Америкадин Садхъанвай Штатра клелна Бакудиз хтанвай и руш Лейла Хаметова я. Туьркиядин Бакуда ачухнавай Анадолу лицейда клелуналди тафаватлу хъайи Лейла Сорос фондунин ССИ программадин рекъяй са йисан вахтунда америкавидин хизанда яшамаш хъана мектебда клелун патал АСШ-диз ракурнай. Ам сифте Алабама штатдин Фрутдейл шегъердиз, къве варз алатайла Миссисипи штатдин Вайнесборо шегъердиз акъатна. Ам яшамаш хъайи хизандин члехи веледри фадлай чпиз

ЭЛ ПАТАЛДИ

Ватандин къадир къурбатда чир жеда, - лугъуда бубайри. Мукъув хъайила, адахъ са акъван рикI кудач ви. Адан гъаларикайни дердийрикай хабар къадач. Яргъариз акъатайла, хайи бурувай къакъатайла хайи чилинни чими къулан дад къатлуда вуна.

Урусатдиз акъатнавай, къариблудха чпиз къвед лагъай Ватан хъянавай

эчехуьруьнвийар хайи хуьруьз хтайла, санал кватл хъана хуьруьн гъаларикайни дердийрикай веревирдер ийида. Цинин гатуз Сургутдай хтай эчехуьруьнвийри суваб крарин сагъибар тир ксар рикел хкана. Дегъ члавара хуьре карвансара эцигай Вилиметакан ихтилатна. Ахпа Баламет Баламетова 70-йисара КIурдин вацалай элячлун патал арадал гъайи муьгъ рикел хкана. Садбуру Къулладин латал эцигнавай гъумбездикай суьгъбет авуна. Девришбеган булахдал ял ягъин патал раснавай къурни рикелай ракурнай абуру. Агъали Султанов кыле аваз хуьруьн рикI кузвай ксари регъв эцигайла, жемят гзаф шад хъанай. И мукъвара Къарабег халуди карвансарадин патав гвай булах гуьнгъуна хутуна.

Эл паталди кыле тухузвай гъа ихътин крари эчехуьруьнвийар виринриз сейли авуна. Патакъерехда яшамаш жезвайбуру, иллаки "Сургутвийри" бубайри кутунвай, эл паталди суваб крар давамарун адетдал элкьуьрун къетнава. Абуруз хуьре мел-мехъер кыле тухун патал "Мехъерин квал" эцигиз кланзава. И кар къилиз акъудун патал Урусатда яшамаш жезвай вири эчехуьруьнвийар агудун къарардиз къачуна. Сифте яз эцигунар патал са къадар пулуни такъатар Асланхан Тагъирова ганва. Ихътин къегъал ксари эл паталди члугъазвай зегъмет халкъди садрани рикелай алуддач.

Абир ЭЧЕХВИ

Редакциядай: И макъаладин авторди, Бакудин Бузовна поселоқда яшамаш жезвай Абир Эчехвидини суваб кваллах къилиз акъуднава. Ада вичин такъатралди 10 кас патал "Самур" кхъенва ва а газетар хайи хуьруьз рекъе тунва. Гила ада гъар гъилера Эчехуьруьз 10 газет рахъурда. Чаб рикел хкана хуьруьз хайи члалал акъатзавай газет ракурзавай къегъалдиз баркалла лугъузва эчехуьруьнвийри.

ЖЕГЪИЛАР РЕДАКЦИЯДА

"Самур" кхъизвай, редакциядин дердийрикай хабар къазвай, абур гъялун патал чаз куьмек гуз алахъзавай инсанрин арада жегъилрин къадар къвердавай пара жезва. Им рикI шадардай кар я. "Самур" газетдини "Сувар" ансамблди санал кыле тухузвай мярекатра жегъилри мукъувай иштиракзава.

Са шумуд югъ инлай вилик "Самур"дин редакциядиз жегъилрин са къадар векилар атанвай. Абурун арада журналистар, гъукуматдилей аслу тушир тешкилатрин къилевайбуру, карчияр ва масабур авай. "Самур" дал рикI алай, "Интернет"дин чинра адакай веревирдер ийизвай жегъилрихъ газет клеверай акъудун патал хъсан теклифар авай.

Газет арадал гъун, ам чапдай акъудун патал пулуни такъатар жагъурун, чап хъайи газет клелдайбурув агакъарун гъихътин четин кар ятла хъсандиз чизвай ва и рекъяй чпихъ члехи тежриба авай журналистри - Зарема Велихановадини Лейла Аморовади спонсордин ва гъукуматдин куьмек галачиз ругуд йисуз ара датлана газет акъудун гъунар тирди къейд авуна. Абуру ва маса жегъилри галай-галайвал чпин фикрар ачухарна.

Зарема Велиханова: - Евросоюзди цийиз членвиле хъянавай, вичин чилерал къадардал гъалтайла тIимил халкъар яшамаш жезвай республикайриз гъа халкъариз куьмекар гун фикрда къуна грантар чара ийизва. И месэладихъ галаз алакъя-

лу яз са бязи фондарихъ талуьк программаярни ава. Гъавляй гъа фондари тIалабзавай саягъда проектар кхъена грантар къачуна кланзава. Зун проект арадал гъун патал редакциядиз куьмек гуз гъазур я.

Эльчин Сардаров: - Заз чиз чи республикада авай посольствойри, гъукуматдилей аслу тушир ва гуманитар тешки-

латри "Самур" газет гъевесдалди кхъида. За и тешкилатрин сиягъ гъазурна редакциядив агакъарда ва гъакни жуван ярар-дустарив газет кхъиз гуда.

Лейла Аморова: - Этни-ческий халкъарин газетриз, гъа халкъарин векилри чпи мукъувай куьмек гана кланзвайди я. Гъавляй гъар са лезгиди редакциядиз вичелай алакъядй

куьмекар гун чарасуз я. Зани "Самур"дихъ рикI кудай цийи дустар жагъурда.

Азим Бабаев: - Сумгаит шегъерда гзаф лезгийр яшамаш жезва. Ина клелдайбурув "Самур" газет агакъар тавун члехи татугайвал я. КIвалах авачиз амай агъузуралди инсанрин арада газет пайдай ксар жагъурун са акъван четин кар туш. Зун гила и кардихъ галаз

машгул жеда.

Набат Къасумова: Ихътин газетар хуьнин анжах са рехъ ава: спонсордин куьмек. Халкъдин арадай акъатнавай, чпихъ мумкинвилер авай лезги спонсорар жагъурна кланзава. "Самур" халкъдин газет я, халкъдини ам хуьн герек я. Акъуллу ксари лагъиввал, раklar гатут, ваз ахъайда, це лагъ, ваз гуда.

Эльман Шихкеримов: - "Самур" газетдин четинвилерикай лезги сайтар вилив хуьзвай жегъилриз хъсандиз хабар я. За газетдин "Интернет"да авай дустариз и кардикай фад-фад малумат гузва. Исъята газетдал рикI алайбуру ам четинвилерай акъудунихъ гелкъвенва.

Эльшан Самедов: - Гзаф жегъилриз лезги члалан курсара клелна хайи члал хъсандиз чириз кланзава. Гежел вегъин тавуна ихътин курсар тешкил авуртла, и рекъелди газет клелзавайбурун къадарни артухариз жеда.

Эсмира Къазиханова: - Газет хуьнин къилин шартлорикай садни реклама я. "Самур" реклам авуна кланзава.

Жегъилрихъ галаз гегъеншдаказ суьгъбет авур газетдин къилин редактор Седакъет Керимовди ва редактордин заместители Муьзеффер Меликмамедова мярекатдин эхирда абурун суалриз жавабар гана ва жегъилрин теклифар маракълубур тирди къейд авуна. Жегъилар ихътин икъаррал атана: са вацран къене къулай теклифар гъазурна редакциядиз кватI хъижен.

АЗИЗРИН СЕВДА

Макъаладиз ихътин къил гун дуьшуйшдин кар туш. Чалан илимдин твар-ван авай пешекар, филологиядин илимрин доктор, профессор Ражидин Гъайдаровакай кхьидайла, эхиримжи ийсара чи къелемэгълийри адан уьмуьрдин рекъизни яратмишунриз талукъарна газет ва журналрин чинриз акъуднавай 10-далай гзаф макъала келайдалай гуьгуьнлиз аз и зурба алимдин гъакъиндай лазим тир вири гафар гъелени таланвай хъиз хъана. Ватандин Чехи дядеда душмандихъ галаз къегъалвилелди женг члугур, гуьгуьнлай ихътин руьгъ кваз илимдив эгечлай, саки вичин уьмуьрдин 58 йис илимдиз бахш авур, лезги чалан илимдик лугъуз тежедай хътин чехи пай кутур профессор Ражидин Гъайдарован тварцихъ тек са "женгчи" ваъ, "илимдин къагъриман" хътин гафарни гилигиз жеда. Ятлани мад тимил я. Ам 1923-йисуз Къиблепатан Дагъустандин Клирийрин хуьре дидедиз хъайиди чир хъайила, зи рикел машгур Клири Буба хтана. Заз чиз, Ражидин муаллимни гъа Клири Буба хътин инсан я. Садбуруз ихътин гекъигун хуш къведач жеди. Амма зи фагъумдалди, са шакни авачиз, профессор Р.Гъайдаров илимдин Клири Буба я! Вичин къелемдикай 200-далай виниз илимдин кваллахар, 40 къилдин ктабар, мектебар патал 30 къван учебникар ва пособияр, институтдин, гъакни Дербентдин педуцилищедин студентар патал са шумуд учебник, чаланин мето-дикадин программаяр хкатнавай зурба илимдиз илимдин къагъриман лугъудачни бес?! Авайвал лагъайтла, илимдин гъакъиндай ихътин гафар заз сифте яз 1999-йисуз, ДГУ-дин Бакудин филиалдин Дагъустан-

дин филологиядин факультетдин I курсуна келдай вахтунда чаз лезги чалан тарсар гайи шаир-журналист Мьюзеффер Меликмамедовавай ван хъайиди я. Ада студентриз хайи члал кланардайла и чалан алимрин, гъакни профессор Р.Гъайдарован яратмишунрикай гегъеншдиз малуматар гудай. Гуьгуьнлай чаз Кавказдин чалар ахтар-

мишзавай Азербайжандин машгур алим, Бакудин Славян Университетдин профессор В.С.Хидирова Ражидин муаллимдин илимдин кваллахрикай гзаф малуматар гана ва Р.Гъайдаров дерин чирвилер авай зурба алим тирди къейд авуна. Эхирни къисметди зун Магъачкъалада чи сейли алимдал дуьшуйшарна. Адан камаллувал, студентрихъ ва аспирантрихъ галаз рафтарар, инсанпересвал, ДГУ-дин коллек-

тивдин арада авай гуьрметвилералди акур заз акI хъана хъи, чи алимдин зегъметдал гъелени бес къадар къимет эцигнавач. Ада члугвазвай зегъмет лагъайтла, гзафни-гзаф берьерлуди я. ДГУ-дин профессор тир Ш.Мазанаева, Н.Гъажигъмедова, М.Мусаева, доцент Н.Абдулмуталибова "Илимдиз бахшнавай уьмуьр" макъалада ("Лезги газет", 2000-йисан 29-май) гъахлудакъ хъенва: "Профессор Р.И.Гъайдарова члал ахтармишунин терефар

са шумуд: "Лезги чалан нугъат" (1951), "Лезги чалан диалектология" (1963), "Лезги чалан лексика вилик финин ва девлетлу хъунин асул рекъер" (1966), "Лезги гафунин ва гафарин составдин къетленвилер" (1977), "Лезги чалан фонетика" (1982), "Лезги чалан морфология" (1987), "Лезги чалан наречие" (1999), "Лезги чалан прилагательнидин система", "Гафарин ери-бинейрикай къейдер" (1998), "Лезги чалан ономастикадиз гъахъун" (1996). И ктабри чун рахазвай касдин

макъала чап хъайи Ражидин муаллимди 1996-йисуз "Лезги чалан ономастикадиз гъахъун" твар алай ктаб чагдай акъудна.

Профессор Р.Гъайдарова лезги литературоведенидик кутунвай пайни чехиди я. Эхиримжи ийсара ада чи машгур къелемэгълийрин - Етим Эминан, Ахъегъ Гъажидин ва масабурун яратмишунар ахтармишна ва абур мадни сейли авуна. 1997-2000-йисара алимди "Стальскийдин члал ва поэтика", "Эминоведенидиз гъахъун" твар алай къве чехи ктаб арадал гъана.

Ражидин муаллимдин лайихлу крарикай садни ам я хъи, 38 йисуз галатун тийижиз чаларинни литературадин кафедрадиз регъбервал гайи ада, филфадин отделенидикай Дагъустандин филологиядин къилдин факультет тешкилна.

Са макъалада пешекардин уьмуьрдин ва яратмишунрин вири терефрихъай ихтилат авун мумкин туш. Алимдикай къилди ктабар хъена, чагдай акъудна кланзава. Дагъустан Республикадин ва Россиядин Федерациядин илимрин лайихлу деятель, "Ватандин дядедин" ва "Дуствилин" орденриз, гзаф медалриз лайихлу хъанвай, твар-ван авай алим, хъсан педагог ва тешкилатчи, лезги чалан илим куклушриз хкажай профессор Р.Гъайдаров хайи югъ вири лезги халкъдин сувар я. Чна Ражидин муаллимдиз 80 йисан юбилей риклин сидкъидай тебрикзава, алимдиз чандин сакъал ва цийи агалкъунар талабзава, адаз Россиядин илимрин академиядин академиквилин чехи твар гудай югъ вилив хуьзва.

Гуьлбес АСЛАНХАНОВА,
ДГУ-дин соискатель.

Р. И. ГЪАЙДАРОВАН 80 ЙИС

ИЛИМДИН КИРИ БУБА

гзаф я. Ам неинки Дагъустандин, гъакни вири Кеферпатан Кавказдин машгур чалан алимрикай я.

Дидед чалан авторитет, дагъвийрин уьмуьрда адан роль къвердавай гзаф хъун, ам чирунин лазимлувал Р.И.Гъайдарова вичин кваллахарди субутарна. Р.И.Гъайдарова тамам са коллективди къван кваллахар тамамарна, чебни илимдин жуьреба-жуьре хилерай. Ингъе абурукай

илимдин интересрин гегъенш-виликай шагъидвал ийизва."

Гъа инал заз чи гуьрметлу алимрин гафуниз къуват гуз кланзава. Лезги чалан илимдик чехи пай кутур Ражидин муаллим илимдин рекъай чи топонимика чириз алахъай сад лагъай лезги алим я. Адал къведалди К.Ф.Гана лезги топонимикай са къадар малуматар гана. 1963-йисуз урус члалал вичин "Лезги хуьрерин тварар"

Альфред Нобель отличался невероятной противоречивостью и парадоксальностью поведения, тяготел к уединению, покою. Он никогда не курил, не употреблял спиртного, избегал карт и других азартных игр. Несмотря на шведское происхождение, он скорее был космополитом европейского толка, хорошо изъяснявшимся на французском, немецком, русском и английском языках, словно они были для него родными.

Нобель был в чем-то аскетичным. Он мало кому доверялся и никогда не вел дневников. Даже за обеденным столом в кругу друзей он был лишь внимательным слушателем. Обеды, которые он устраивал у себя дома, в одном из фешенебельных районов Парижа, были праздничными: он был гостеприимным хозяином и интересным собеседником, способным вызвать любого гостя на увлекательный разговор. Когда же требовали обстоятельности, ему ничего не стоило воспользоваться своим отточенным до язвительности остроумием. Он был стройным человеком среднего роста, темноволосым, с темносиними глазами и бородой.

Он мог работать очень напряженно, но затем с трудом достигал целительного покоя. Он часто путешествовал, пытаясь воспользоваться целебной силой различных курортов. Ему очень нравилось бывать в Бадене-бай-Вин, неподалеку от Вены, где ему и встретилась София Гесс. В 1876 г. она была очаровательной миниатюрной 20-летней девушкой - ему же в это время было 43 года. Нобель влюбился в "Софишкен", продавщицу цветочного магазина, увез с собой в Париж. Молодая женщина называла себя мадам Нобель, но спустя годы как-то обронила, что если их что-то связывает, так это финансовая помощь с его стороны. Их связь окончательно прекратилась за несколько лет до смерти Нобеля.

Нобель управлял своей разбросанной по всему свету промышленной империей при помощи целой "команды" директоров многочисленных независимых друг от друга компаний, в которых Нобель обладал 20-30-процентной долей капитала. Несмотря на довольно скромный финансовый интерес, Нобель лично просматривал многочисленные детали принятия основных решений компаниями, использующими в своем названии его имя.

Последние пять лет жизни Нобель работал вместе с личным ассистентом, Рагнаром Солманом, молодым шведским химиком, отличавшимся необычайной тактич-

ностью и терпением. Солман одновременно выполнял функции секретаря и лаборанта. Молодой человек сумел понравиться Нобелю и завоевать его доверие настолько, что он звал его не иначе как "главным исполнителем своих желаний".

При жизни Нобель часто проявлял необычайную щедрость по отношению к Солману и другим своим служащим. Когда его ассистент собрался жениться, Нобель тут же удвоил его жалование, а ранее, когда выходила замуж его кухарка-француженка, он выдал ей в дар 40 тыс. франков, огромную сумму по тем временам. Однако благотворительность Нобеля часто выходила за пределы его личных и профессиональных контактов.

Отец Альфреда Эммануэль, архитектор, строитель и изобретатель, перебивался случайными заработками в течение ряда лет, пока его семья не решила попытаться найти счастье в России, на нефтепромыслах Баку. Из его восьми детей только трое дожили до юношеских лет: Роберт, Людвиг и Альфред.

Альфред Бернхард Нобель родился 21 октября 1833 г. в Стокгольме. Он родился очень слабым, и все его детство было отмечено многочисленными болезнями. Когда Альфреду было 9 лет, вся семья переехала в Россию.

В 17-летнем возрасте он отправился в продолжительное путешествие по Европе. Через три года, вернувшись в Санкт-Петербург, Альфред Нобель начал работать в компании отца находящейся на подьеме, которая специализировалась на производстве боеприпасов в ходе Крымской войны (1853-1856).

В 1863 г. ему удалось изобрести практический детонатор, который предусматривал использование пороха для взрыва нитроглицерина. Данное изобретение стало одним из краеугольных камней его репутации и благополучия.

В процессе совершенствования изобретения лаборатория Эммануэля Нобеля пострадала от взрыва, унесшего восемь жизней, среди погибших оказался и 21-летний сын Эммануэля, Эмиль. Спустя короткое время отца разбил паралич, и оставшиеся восемь лет жизни он провел в постели.

Несмотря на возникшую враждебность в обществе по отношению к производству и использованию нитроглицерина, Нобель в ок-

ОЛДЕН УИТ МЕН

ИЗВЕСТНЫЙ
НЕИЗВЕСТНЫЙ НОБЕЛЬ

тостью, стали так богаты, что их именovali не иначе как "русские Рокфеллеры". Альфред был крупнейшим индивидуальным вкладчиком в компаниях, организованных его братьями. Он основал мировую сеть предприятий в рамках национальных корпораций с целью производства и торговли взрывчаткой, добавив к улучшенному динамиту новое взрывчатое вещество. Военное использование этих веществ началось с франко-прусской войны 1870-1871 г., но в продолжение жизни Нобеля исследование взрывчатых материалов в военных целях было избыточным предприятием.

В 1896 г., году смерти Нобеля, существовало 93 предприятия, выпускающих около 66,5 тыс. тонн взрывчатки, включая все ее разновидности, такие, как боевые заряды снарядов и бездымный порох. При организации рынка сбыта бездымного пороха (баллистит) Нобель продал свой патент итальянским правительственным органам, что привело к конфликту с правительством Франции. Он был обвинен в краже взрывчатого вещества, лишении французского правительства монополии на него; его предприятию было запрещено производить баллистит. В этих условиях в 1891 г. Нобель решил покинуть Францию, основав свою новую резиденцию в Сан-Ремо, расположенном в итальянской Ривьере. Даже без учета скандала вокруг баллистита вряд ли можно назвать парижские годы Нобеля безоблачными: его мать скончалась в 1889 г., через год после кончины его старшего брата Людвиг. Более того, коммерческая деятельность парижского этапа жизни Нобеля омрачилась участием его парижской ассоциации в сомнительной спекуляции, связанной с безуспешной попыткой прокладки Панамского канала.

На своей вилле в Сан-Ремо, возвышающейся над Средиземным морем, утопающей в апельсиновых деревьях, Нобель построил маленькую химическую лабораторию, где работал, как только позволяло время. Среди прочего он

экспериментировал в области получения синтетического каучука и искусственного шелка. В 1894 г. он приобрел железнодорожный завод в Вермланде, где одновременно выстроил поместье и обзавелся новой лабораторией. Летом 1896 г. скончался его брат Роберт. В это же время Нобеля начали мучить боли в сердце.

Он был предупрежден о развитии грудной жабы. Нобель вновь переехал в Сан-Ремо. Он постарался завершить неоконченные дела и оставил собственноручную запись предсмертного пожелания. После полуночи 10 декабря 1896 г. от кровоизлияния в мозг он скончался. Кроме слуг-итальянцев, которые не понимали его, с Нобелем не оказалось никого из близких в момент ухода из жизни, и его последние слова остались неизвестными.

Истоки завещания Нобеля с формулировкой положения о присуждении награды за достижения в различных областях человеческой деятельности оставляют много неясностей. Документ в окончательном виде представляет собой одну из редакций пражских его завещаний. Его посмертный дар для присуждения премий в области литературы и области науки и техники логически вытекает из интересов самого Нобеля, соприкасавшегося с указанными сторонами человеческой деятельности: физикой, физиологией, химией, литературой. Имеются также основания предположить, что установление премий за миротворческую деятельность связано с желанием изобретателя отмечать людей, которые, подобно ему, стойко противостояли насилию. В 1886 г. он, например, сказал своему английскому знакомому, что имеет "все более и более серьезное намерение увидеть мирные победы красной розы в этом раскаляющемся мире".

Как изобретатель, обладавший богатым воображением, и бизнесмен, эксплуатировавший в промышленных и коммерческих интересах свои идеи Альфред Нобель был типичным представителем своего времени. Парадокс заключается в том, что он был отшельником, стремящимся к уединению, и всемирная слава воспретяствовала получению умиротворения в жизни, к которому он так страстно стремился.

Подготовил к печати
Бейбала АЛЕСКЕРОВ

“САМУР” ДИНИ МЕКТЕБ

ХИНЕВИ ЗАЙНАБ

(XII виш йис)

■ Са шумуд йис инлай вилик чи тварван авай тарихчи ва арабист, тарихдин илимрин доктор, профессор, Россиядин ва Дагъустандин илимрин лайихлу деятель, РФ-дин гьукуматдин премиядин лауреат Амри Шихсаидова эхиримжи йисара винел акъуднавай деллрал бинеламиш хъана кхъенай: “Х асирдал къедалди лезгийрихь махсус, дидед чалал кхъенвай вижевай хайи литература хъанва.” Алимди чи XII виш йисаз талукъ эдебиятдиз ихътин кьимет ганва: “И девирдиз талукъ лезги литература махсусди, гзаф дегишвилер ва цийвилер авайди я.”

Юкван асирра арабрин тарихчи Заркария ал-Къазвиниди (1203-1283), XII виш йисан автор Насир Хосроуди, XIII виш йисан сифте кылера Къафкъаздиз атай французрин сиягъатчи ва кхыраг Гильом де Рубрук ва масабур лезгийрин ктабрикайни шаиррикай са къадар малуматар ганва. Арабрин тарихчийри чпин гьакъиндай малумат ганвай XII виш йисан шаиррик ва алимрик Седреддин Сулейман ал Лезги, Муса ибн Юсуф ибн Гьусейн ал Лезги, 1130-йисуз Шамахи шегьердиз, Ширваншагь Манучагьран кылив феи Абуллула ва масабур акатзава. Ширваншагьди Абуллуладиз “малик аш шуара” (“шаиррин пачагъ”) лагъанай.

Эхиримжи йисара чаз XII виш йисуз яшамаш хъайи лезги шаиррикай Далагь Стурвидин, Зайнаб Хиневидин тварарни малум хъанва. Хиневиди Зайнабан гьакъиндай сифте яз малумат гайиди чи машгьур шаир Забит Ризванов я. Ада вичин “Шаир Хиневиди Зайнаб” тварганвай куьруь макъалада (“Риклин гаф”, 1992-йисан 25-апрель) кхъенвайвал, Хинерин хуьре дидедиз хъайи Зайнаб XII виш йисан сад лагъай паюна яшамаш хъанай. Жегьилзамаш шаирар теснифиз ва чуьнгурдихь галаз манияр лугьуз башламашай Зайнабан уьмуьр ва яратмишунар Ширвандин шагь Манучагьрахь галаз алакьалу я. Афридуан хва Манучагь гуржийрин пачагь Давидан руш Тамарадал эвленмиш хъанай. Тамаради вичин патав алакьунар авай ашукьар, шаирар, музыкантар, кьуьлер-

дай устадар къватнавай ва гьар юкьуз абурув вичин гьуьгуьлар ачухариз тазвай. Тамарадин рикл алай шаиррикай сад Зайнаб Хиневиди тир.

Зайнаба вичин шаирар лезги, араб ва фарс чаларал теснифзавай. Ада гьакъни рубаияр ва манияр кхъизвай. Ширвандин шагь Манучагь рагьметдиз феилад Тамара вичин бубадин къвализ хъенвай. И вакъиладил гьуьгуьниз шаир Зайнабан уьмуьр гьикл хъанатла малуматар авач.

Эхиримжи йисара чал Зайнаб Хиневидин цийи шаирар, манияр, рубаияр алакьнава. Агъадихь чна абурукай са шумуд чапзава.

АВУНА

Салам гана атай касдин
Вилерин заз тлул' акуна:
Хипеханрин гьалдиз хас тир
Адаз члагай кьул акуна.

Жузуна за: “Вуж я мугьман?”
Жаваб гана: “Гьа ви мугьман,
Шагьдин векил, гвай дин-иман.”
Япа ванци зул авуна.²

Зун яргьариз гъайи рекьин
Мусибат тир къван къван веки.
Алатнач шагьларин ягьи,
Дердери зал клул авуна.

Гурмагьрикай гум хкатна,
Шад чаварин тум хкатна.
Вилик - гьуьлягь, тум хкатна,
Хажалат заз гьуьл авуна.

Кузвай рикл зи аваз ийкеь,
Бубади зун тунай рекье.
Тавханайрин хъана бике,
Ширвандиз машгьур авуна.

Къефесдавай кьуш ишезва,
Лул' авунвай руш ишезва.
Бейнивандихь вуж ишезва?
Фикирри зи гул авуна.³

Кларасдик хьиз, акатна квак,
Амач гила са дуьз, са пак.
Кукуцулрал4 аламач рак,

Пачагьлугь чи кур авуна.⁵

Манучагь кьена, цавар.
Уьмуьр члагай фена, цавар.
Зайнаб ада хвена, цавар,
Гила накьвар бул авуна.

РУБАИЯР

Гьевечи къванни кланда цлаз,
Тьукьуьл гафни кланда чалаз.
Вилер тухуз члаганва цуьк,
Хилел какур цацар алаз.

* * *

Шагьларилай жемир агьуз,
Абдал хьизни жемир ажуз.
Акъван виняй аквазвай рагь,
Аку, вилер ава атлуз.

* * *

Чанг⁶ гьваш зи, мани лугьун,
Вун тирди заз клани лугьун.
Магьрудад хан ашукь хъайи
Зунни я са Шани⁷ лугьун.

* * *

Йикьарив гва вири уьмуьр,
Къвалалай алатиз фирмир.
Рикл, кукра хьиз, нез хиялди,
Цуьк такваз, вун буьркьуь жемир.

* * *

Яр, за вун зи хура туна,
Жув дердерин фура туна:
Сагь тханац женгерай вун,
За рикл гьа ви сура туна.

1. Тлул - инал: килигун.
2. Зул авуна - япара атлудай ван авуна.
3. Гул авуна - чижерин саягьда, куьнуьдай экьечна санал гул авуна.
4. Кукуцул - рак къазвай клунер.
5. Кур авуна - инал: пачагьлугь клана.
6. Чангу - чуьнгур.
7. Магьрудад, Шани - Лейлини Межнун хьтинбуьр.

РИЗВАН АГАЛКЬУН

Чи къадим хуьрерикай тир Уьнуьгъай алимар, сейли ксар гзаф акъатнава. Алай девирда жегил несилди абурун рехь кьегьалдаказ давамарзава. Хуьруьн юкьван мектебда клелзавай аялри чпин чирвилер, алакьунар ва вердишвилерин дережа хкажун патал клелвай алахьунар ийизва.

Клелунал рикл алай аялрикай садни Ризван Мамедов я. VIII синифда ада къазанимашай агалкьун риклелай ракърун мумкин туш. “Алакьунар авайбурун суракьда” девиздик кваз Кцлар райондин мектебра кьиле феи конкурсда Ризвана I чка кьуна. Райондин образованидин отделди клелуналди тафаватлу жезвай Ризванав махсус диплом вугана.

Фарид ФАРМАНОВ

МАНИЯР ЧИРДАЙ КТАБ

Магьачкъаладин “Мавел” чапханади лезгийрин тварван авай композитор Къагьриман Ибрагьимован “Музыка милли мектебда” твар алай учебник чагдай акъуднава. Им Дагьустанда музыкадин муаллимар патал гьазурнавай нотайрини маниярин сифте ктаб я. И ктабдиз РДдин халкъдин артист, Гь.Гасанован тварунихь галай Гьукуматдин премиядин лауреат, профессор Хан Баширова члехи тир кьимет ганва.

Ктабда ганвайбуьр лезги халкъдин музыкадин тавар, везинар, рангар къачунвай манияр ятани, абуьр гьар са халкъдин векилдивай ишлемишиз, аялриз чириз жеда.

Манияр чирунихь галаз сад хьиз, аялриз чи шаиррикайни хабар жезва. Кь. Ибрагьимова лезги шаиратдин классикрилай эгечина алай аямдин саки вири шаиррин лап хьсан эсерар бинедиз къачуна музыка теснифнава.

V-IX СИНИФРА ЛЕЗГИ ЧАЛ ГЬИКИ ЧИРДА?

(Эвел газетдин 2003 - йисан 27 - сентябрь нумрада.)

СИНТАКСИС

Синтаксисдикай умуми малуматар. Синтаксисдин кьилин уьлчмеяр: ибара, предложение.

Ибардин тариф ва кьетленвилер. Ибардин жуьреяр (къурулушдиз килигна). Ибарда гафарин арада авай алакьяр. Табийвилин алакьадин жуьреяр: дуьзгуьнвилер, падеждин ва сая (манадин) алакьяр.

Предложение. Предложенидин членар: сказуемое, подлежащее, дополнение, определение, обстоятельство. Предложенидин жуьреяр: простой ва сложный предложение.

Сказуемидин жуьреяр. Подлежащидин падежар. Дополненидин жуьреяр (дуьз ва кирс дополненияр). Приложение.

Са составдин предложение ва адан жуьреяр: подлежащее тежер предложение, тварциин предложение.

Са жинсинин членар. Са жинсинин тир ва тушир определенияр. Са жинсинин членар умумиламишдай гафар. Масдардин, причастидин, деепричастидин оборотар ва абуьр чара ийиди дуьшуьшар.

Обращение. Аралух гафар. Сложный предложение. Сложный предложенидин жуьреяр, алакьаламишдай такьатар.

Сложносочиненный предложение.

Муаллимрин пилл

Сложноподчиненный предложение. Табий предложенидин жуьреяр. Дуьз ва кирс речь.

ОРФОГРАФИЯ ВА ПУНКТУАЦИЯ

Инкарвилер префиксар дуьз кхьин. Сложный ва составной глаголар дуьз кхьин. Существительныйрин падежрин эхирар дуьз кхьин.

Сложный ва составной числительный дуьз кхьин. Сложный наречияр дуьз кхьин.

Глаголдин вахтарин формаар, наклоненияр дуьз ишлемишиз ва кхьиз чир хьун.

Прилагательныйрин, причастийрин гзафвилер кьадарда - бур-дилай гьуьгуьниз у хуьн.

Обращенидиз ва дуьз речдиз талукь пунктуациядин лишанар эцигун. Предложенидин эхирда пунктуациядин лишанар.

Са жинсинин членар, аралух гафар, къвед лагъай дережадин членар, оборотар (масдардин, причастидин, деепричастидин) пунктуациядин лишаналди чара авун.

Сложносочиненный предложенидин паярин, сложноподчиненный предложенида кьилин ва табий предложенийрин арада запятой эцигун.

Союзар квачир сложный предложенида пунктуациядин лишанар эцигун.

ТЕРБИЯДИН КУЬЛЕГ

■ Тварван авай педагог К.Д.Ушинский лагъанай: “Хайи чал алатай, гилан ва къезмай несилар сад тир зурба къватлалдиз элкьуьрзавай, виридалайни чан алай, виридалайни цийи ва мягькем алакьа я.” Рикливайни, хайи чал халкъдин мез, халкъдин чирвилерин, кьенивилерин дережа хкажзавай тербиядин кьилин шартл я.

Амма, гъайиф хь, хизанда, мектебда алатай девирра тахъай хьтин шартлар арадал атанватлани, хайи чалакьай менфят къачунин карда са къадар татугайвилер гьалтзава. Аямдин, тербиядин талабунар фикрда кьурла, хайи чалахь галаз алакьалу бязи месэляяр зайифдаказ гьалтзавайди чаз аквазва. Лезги хизанра, мектебра хайи чалаз дуьз кьимет гун тийин хьтин дуьшуьшар гьалтзама. Са бязи муаллимар хайи чалав кутугнаваз эгечизавач. Абуьр лезги чалаз хас тир орфографиядин, методикадин къайдаяр хуьзвач. Чалан хивилел, къватдал аялар чалахьариз алахьзавач, мектебра дидед чаланни литературадин кабинетар тешкилзавач. Хайи чалал цлан газетар, эвергунар, плакатар акъудзавач, конференцияр кьиле тухузвач ва ик мад.

Чпин чирвилерин дережа агьуз хьун себеб яз, дидед чалан са бязи муаллимри кьени лезги чалан нормайрикай фагьумзавач. Нетижда аялрин сиве програмдин талабунарив такьазвай нугьатдин чал гьалтзава.

Бязи мектебра лезги чалан тарсар чирвилерни алакьунар фагьум тавуна акатай муаллимдин хиве твазва.

Хайи чалан къадир чир хьун хизандилайни гзаф аслу жезва. Лугьун герек я хьби, инани татугайвилер гьалтзава. Са къадар хизанри аялриз тербия ва чирвал гуни месэляяр чпин хивай

акъудна тамамвилелди мектебдин хиве твазва.

Хайи чал гьисаба такьадай амалар шегьерви хизанра гзаф гьалтзава. Идан нетижа хьиз, дидед чал течир аялар, жегилар къвердивай гзаф жезва. Диде-бубадин хуьшуналди хайи чалакьай яргьаз хъанвай инсанар хайи литература, газет, журнал клелуникай, дидед чалал кхьинар авуникай, теле-радиодин гунугрихь яб акалуникай, са гафуналди, милли кьенивилерин девлетрихьай магьрум жезва.

Хайи чалахь авай тербиядинни чирвилер гуни мумкинвилер диде-бубайри, муаллимри ва вири жемьатди дериндай къатлун патал са жерге чарасуз месэляяр гьална кланзава.

Ик, хиве кьуна кланда хьби, къедалди лезги гафарин баянар гудай гафарган чакь авач. Амма аямди и месэлядиз фикир гун тлалабзава. Вучиз лагъайтла уьмуьрдин вакъайрикай, хайи чалан девлетдикай хабар авай кьуьзуь ксар, бадеяр са-сад дуьньядай куьч жезва. Кье чи арада чалан харувилерай кьил акъатзавай акьуллу ксар сад-къвед гьалтзама. Гьабурлайни чаз виридаз чалан куьлуь-шуьлуьяр чириз алакьзавач.

Лезги чалал акъатзавай газетра, журналра хайи чалан мумкинвилерикай кхъенвай макъалаяр кьериз-царуз гьалтзава. Ингье, диде Ватан, хайи халкь, чил, хуьр-квал клан хьун хайи чал клан хьунилай аслу я.

Каркам алим Д.С.Лихачова лагъайвал, “Жуван хайи чалахь галаз мягькем алакьа авачир инсандивай тек са жуван ваь, гьакл амай халкъарин меденятни дериндай къатлана чирун мумкин туш.”

Вакиф МУЬШКУЬРВИ

Самур

ДОРОГИЕ ЧИТАТЕЛИ!

На нашу газету можно подписаться коллективно и индивидуально. Годовая подписка составляет 24 тысячи манатов.

Редакция готова организовать продажу "Самур"а в любой точке Азербайджана и Российской Федерации. С вопросами можно обращаться по тел: **32-92-17; (850) 320-74-05**

МУСУРМАН ДИШЕГЬЛИДИЗ "НОБЕЛ"

Швецияда 2003-йисан Нобелан тварунихъ галай Ислягьвилин премиядин лауреатдин твар ашкара хьанва. Ам инсанрин ихтиярар хуьн патал гзаф важиблу кивалахар кьилиз акьудзавай иранви дишегьли Ширин Эбада я.

Ци и премия кьачун патал 165 кандидат авай. Си-ягьдик Римдин папа II Иогьан Павелан тварни акатнавай. Ингье, мусурман дишегьли гьалиб хьана. Алай йисан 10-декабрдиз ада Ослода 1 миллионни 300 агь-

зур доллар пул кьачуда. Дуньядин пак инсанрикай тир Иогьан Павела Ширин Эбададиз чар ракъурна ам риклин сидкьидай тебрик авуна.

ГАФАПАГ

чакьул - пакля, пыж
чакьулдин - пакляный, пыжовый
чам - кривизна; **чам квай** - гнутый; **чам гун** - а) гнуться, сгибаться; б) не проявлять стойкости.
чам кутун - гнуть, сгибать
чамар - всадник, сообщающий выстрела - ми о приближении свадебного шествия к дому жениха, за что он получает подарки.
чамарар - гонки, бег
чапак - горшок из чугуна; **чапак чин алайди** - а) круглолицый; б) краснощекий
чаракунар - ватрушки (с творогом и яйцами)
чафчаф - гнилушка
чуква - кастрюля из жженой глины
чукь - суп
чха - расколотое полено
чафарар - кармашки (дутье сливы)
чиргьин - кушанье из съедобных дикорастущих трав
члун - волокно; **члун квай кларас** - волокнистое дерево; **члун галай гьава** - про-тяжный напев, мотив
члуран - дикий; **члуран гьайван** - дикое животное
члурух чка - незасеянное место
члурухан - целина, залежь
члухлухар - шкварки
шеври - 1) адичалый; 2) блудливый; 3) диал. жадный (к еде)
шутьруь ранг - коричневый

ДРУЗЬЯ "САМУР"а

Отныне в этой рубрике мы будем знакомить вас с нашими активными читателями, которые добровольно находят для газеты новых подписчиков.

Итак, наш первый гость: Малик МАГАМЕДОГЛЫ, научный сотрудник Института Экологии Национального Аэрокосмического Агентства НАН Азербайджана. По инициативе этого азербайджанского ученого пятеро его лезгинских друзей стали подписчиками "Самур"а.

ŞAIR VƏ YAZIÇILARIN NƏZƏRİNƏ!

Hörmətli qələm sahibləri! Azərbaycanın ləzgi sənətkarlarının əsrlər boyu ərsəyə gətirdikləri əsərlər ümumi ləzgi ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutur. Dağstanda yaşayan ləzgi sənətkarları ilə bağlı ayrayrı toplular, antologiyalar olmasına baxmayaraq, Azərbaycanın ləzgi şair və yazıçıların həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş ayrıca toplu və kitab yoxdur. Ona görə də "Samur" qəzeti redaksiyası respublikamızın ləzgi klassikləri ilə yanaşı bütün yazarlarını əhatə edən antologiya hazırlamağı qərara almışdır. Bu xeyirxah və tarixi işdə şair və yazıçı-

larımız, ziyalılarımız, oxucularımız, xalqın hər bir qədirlən övladı bizə kömək edə bilər.

Odur ki, hər birinizdən klassiklərimizin, dünyasını dəyişmiş başqa sənətkarlarımızın həyat və yaradıcılığı ilə bağlı məlumatları redaksiyaya göndərməyinizi xahiş edirik. Həzirdə yazıb-yaradan qələm sahibləri tərcümeyi-hal və şəkillə yanaşı bir neçə əsərin (çap olunmuş və ya olunmamış) redaksiyaya təqdim etməlidir.

Materialları redaksiyaya hər gün (şənbə və bazar günlərindən başqa) təqdim edə bilərsiniz.

"SAMUR"

ИСКУССТВО В МЕТАЛЛЕ

Все из металла: кузнечные решетки, перила, двери, мебель с элементами художественнойковки (можно комбинированные со стеклом, деревом, камнем). В кратчайшие сроки по самым низким ценам, включая дизайн, установку, доставку и самое главное нужные советы. Бригада дизайнеров и высококвалифицированных мастеров всегда к вашим услугам. Тел: 47-19-31, 47-19-39, 47-19-49, (850) 611-55-15, Фархад.

УРОКИ "ЛЕЗГИНКИ"

Можно ли научиться красиво танцевать "Лезгинку"? Оказывается, можно. Курсы "Лезгинки", организованные по инициативе редакции газеты "Самур" в начале этого года, продолжались всего три месяца. Но 30 девушек и парней научились уверенно и красиво выполнять основные движения этого зажигающего, темпераментного танца. Когда уроки прервались из-за проблемы с помещением, все сильно огорчились. Однако по просьбе любителей курсы все же возобновились. И вот уже месяц, как под звуки зажигательной "Лезгинки" увлеченные молодые люди и дети берут уроки у профессионального танцора и замечательного педагога Санана Гусейнли. Он с большим азартом и любовью учит их ловко, темпераментно, грациозно танцевать "Лезгинку". Несмотря на то, что прошел всего месяц, у многих появились уверенность, музыкальность, ловкость и пластика.

Два раза в неделю: в среду и субботу после работы или учебы "танцоры" спешат на свои курсы.

"Я мечтаю, чтобы наша молодежь и наши дети умели красиво танцевать. Ведь любой танец - это в первую очередь

знакомство с культурой народа, создавшего его. А "Лезгинка" - визитная карточка каждого лезгина. Но к большому сожалению, большинство из нас не умеет красиво танцевать. В Дагестане с детства всех обучают танцам. А у нас этим серьезно никто не занимается. Поэтому мы хотим хоть как-то помочь этому делу. В дальнейшем мы намерены отбирать талантливых ребят для танцевальной группы", - говорит организатор курсов С.Керимова.

КСТАТИ

ДОМ НАЦИОНАЛЬНОСТЕЙ

Москвичи разных национальностей смогут встречаться в первом Доме национальностей, открывшемся в столице. Трехэтажный особняк на Новой Басманной, построенный в XIX веке, после реконструкции превратился в уютное здание с подземной автостоянкой, фонтанами и летним садом. Сейчас в Доме национальностей уже работают 11 различных организаций. Скоро здесь будет создана Палата народных декоративных ремесел и предпринимательства и откроется Институт проблем национальных отношений. В Доме национальностей будут проходить концерты, выставки, встречи с деятелями культуры. Каждый желающий сможет получить здесь необходимую информационную и юридическую консультацию, методологическую помощь. Сегодня в столице зарегистрировано более 150 диаспор и 90 общественных национальных организаций.

ОБЪЯВЛЕНИЕ

ТРЕБУЕТСЯ няня для 8-ми месячной девочки

Рабочий день:

- с 8-ми утра до 8-ми вечера
- с понедельника по субботу (выходной день - воскресенье)

Требования:

- Женщина в возрасте от 35 до 45 лет
- Вырастившая своих детей
- Желательно имеющая опыт работы

в детском саду

Обязанности:

- Готовить завтрак, обед и ужин для ребенка
- Убирать комнату, где ребенок спит и играет
- Гулять с ребенком 2 раза в день
- Играть с ребенком
- Стирать и гладить одежду ребенка
- Укладывать ребенка спать
- Мелкие поручения по хозяйству

Зарплата: 120 долларов

Звонить: 31-78-05 после 19:00
 На собеседование приходите с паспортом и трудовой книжкой.

"САМУР"

Главный редактор
 Седагет КЕРИМОВА

Адрес редакции:
 370146 Баку, Метбуат проспекти, 529-й квартал, Издательство "Азербайджан", этаж 3, каб. № 101.
 e-mail: samur@nm.ru
 www.samur.nm.ru

Расчетный счет
 26233080000
 1-й Ясамальский филиал
 ОУАБ г.Баку
 код 200037
 ВОИН 130024708

Газета
 зарегистрирована в
 Министерстве печати и
 информации
 Азербайджанской
 Республики. Рег. № 78

Индекс: 5581
 Тираж: 2000
 Тел: 32-92-17,
 (850) 320-74-05